

Maandag 9 april 2018

TivoliVredenburg - Hertz - 20.00 uur

SCHUMANN QUARTETT & MENAHEM PRESSLER

Erik Schumann, viool

Ken Schumann, viool

Liisa Randalu, altviool

Mark Schumann, cello

Pjotr Iljitsj Tsjaikovski 1840 - 1893

Strijkkwartet nr. 3 op. 30 (1876)

Andante sostenuto - Allegro moderato

Allegretto vivo e scherzando

Andante funebre e doloroso ma con moto

Finale: Allegro non troppo e risoluto

Pauze

César Franck 1822 - 1890

Pianokwintet in f-klein (1878-79; uitgave 1881)

voor strijkkwartet en piano

Molto moderato quasi lento - allegro

Lento, con molto sentiment

Allegro non troppo, ma con fuoco

Parijs, uitvalsbasis voor Tsjaikovski en César Franck

'Ik stoom op volle kracht door om mijn nieuwe kwartet te voltooiën dat ik, zoals je je misschien zult herinneren, in Parijs ben begonnen', schreef Tsjaikovski in februari 1876 aan zijn jongere broer, de jurist Anatoli. In dezelfde Lichtstad had de *draufgängerische* vader van César Franck in 1835 zijn hele gezin geparkeerd om er zijn hyperbegaafde zoon op te stoten in de vaart der pianovirtuozen. De jongen bleek aanzienlijk eigenwijzer dan gepland, verkoos de stilte van de mystiek, het componeren en het orgel, en gaf zijn pa nog een ferme trap na door een bohémienne-actrice te trouwen. Vanaf 1858 besteeg Franck elke zondag en donderdag de trappen naar de hoge orgeltribune van de Sainte-Clotilde, zo fier verrijzend met twee ranke torens aan de Place de Bellechasse. In stille afzondering, omhuld door wierookwalmen en vroom gezang van leken was hij er dertig jaren lang *organiste titulaire* aan het *grand-orgue* (van Aristide Cavaillé-Coll) om, zo schreef de katholiek Marius Monnikendam in zijn monografie over Franck, om er 'gelijk de pontifex' [...] 'de liturgie in haar rijke ontplooiing op zon- en feestdagen luister [te] verlenen naast de *maîtrise* en de *maître de chapelle*'.

Terug naar Tsjaikovski in Moskou. Krabbels op het manuscript verraden hoe Tsjaikovski het 'funebre'-deel aanvankelijk een tweede plaats had bedacht. Wijselijk besloot hij het *Andante funebre e doloroso ma con moto* te wisselen met het verkwikkende *Allegretto vivo e scherzando*. Dramaturgisch gezien een meesterzet. Uit het toch nog zo machtig lange openingsdeel werden na eerste uitvoeringen nog maten weggeknipt. Het kwartet opent met een langzame inleiding waarin zich twee rouwthema's ontvouwen. Het *allegro moderato* stoelt op conflicterende thema's, waarvan het wiegende tweede thema al vooruitloopt op een aria uit de laatste akte van Tsjaikovski's opera *Jevgeni Onegin*.

Na ruim een kwartier elegie krijgen we met het *scherzando* even lucht, eer Tsjaikovski ons nog verder de afgrond in sleurt in het lamento van zijn *Andante funebre*. Goddelijk prachtig openbaart zich daarin na herhaling van het eerste thema - als brug naar het tweede - een oeroud gezang uit de Dodenmis van de Russisch Orthodoxe kerk. De finale lijkt een poging het leven weer op te pakken en ontleent vitaliteit aan volksmuziekdeunen uit het zuiden van Rusland. Een eerst try-out vond plaats tijdens een soirée in het appartement van Nikolaj Rubinstein, vanaf 1866 oprichter en directeur van het conservatorium van Moskou. Hij was de jongere broer van de beroemde pianist Anton Rubinstein, die hem met klem aanraadde Tsjaikovski aan te stellen als docent muziektheorie. Nikolaj nam deze wijze broederraad zeer ter harte, moedigde Tsjaikovski aan zijn talent te ontplooiën, bood hem wanneer nodig bed, thee en blini's in zijn appartement en dirigeerde menige vuurdoop van diens orkestwerken uit de periode 1866 - 1880. Slechts een lente later bezweek deze gulle geest op 45-jarige leeftijd aan de tering in Parijs. Tsjaikovski was diep geraakt door het verlies van zijn steun en toeverlaat en schreef daarop eigenhandig een necrologie voor de Russische dagbladen. Een paar maanden later stortte de componist zijn tranen bloedstollend fraai uit in het pianotrio opus 50 'ter nagedachtenis aan een groot artiest'.

Het Derde Strijkkwartet betreurt een eerder verlies. De Tsjechische violist Ferdinand Laub (1832 - 1875) begon al heel jong een glansrijke carrière. Op zijn veertiende verblufte hij zowel Liszt als Berlioz, waarop de laatste hem uitnodigde naar Parijs te komen, waarna hij in heel Europa schitterde op de podia, concerten gaf met landgenoot Smetana en faam maakte als vioolpedagoog in Berlijn. Nikolaj was het niet ontgaan. Hij haalde Laub in 1866 naar Moskou waar deze Tsjech achteraf aan de wieg stond van een ronduit legendarische vioolschool. Tsjaikovski wist hem te paaien als primarius van het Moskous Strijkkwartet voor beide premières van zijn eerste twee strijkkwartetten. Op weg naar een kuuroord in Merano stierf Ferdinand Laub in het voorjaar van 1875 aan een leverkwaal in Bolzano. Jongere violisten namen het van hem over tijdens de try-outs en de première van dit Derde Strijkkwartet.

Niet alleen Tsjaikovski, ook de musici herdachten kameraad Laub, onder wie zijn Boheemse landgenoot de violist Jan Hřímalý en de Russische violist Adolph Brodsky, die enkele jaren later de moed zou tonen Tsjaikovski's Vioolconcert in première te brengen in Wenen, nadat het was afgewezen door collega Leopold Auer. Brodsky streek in 1880 met zijn vrouw Anna neer in Leipzig, destijds het 'Parijs van het Noorden', waar Tsjaikovski hem regelmatig en altijd even graag opzoekt. In het huis van Brodsky in Leipzig heeft Tsjaikovski zowel Brahms als Grieg voor het eerst de hand geschud. Nog hetzelfde jaar 1876 bewerkte Tsjaikovski overigens het *Andante funebre e doloroso ma con moto* voor viool en piano.

César Franck, een maître angélique met aardse passies

Wie herinnert zich nog de tijden van katholiek réveil in polderland? De boeken en de bakstenen. Kijk naar neogotische gebouwen als het Rijksmuseum. Denk aan de dirigent Willem Mengelberg, wiens vader Friedrich Wilhelm met hulp van zijn broers altaren, preekstoelen, orgelfronten, communiebanken, biechtstoelen, beelden en vooral ook veel gebrandschilderde ramen leverde voor vele katholieke kerken in Nederland vanuit ateliers in Keulen en het tussen 1876 en 1890 van vier naar 32 medewerkers groeiende atelier in Utrecht. César Franck ontwikkelde zich in die tijd tot 'maître angélique' in de hierboven genoemde Sainte Clotilde, waar hij zijn improvisaties 'als in een wijde vlucht' liet neerdalen, aldus Monnikendam. 'Want de improvisatie was een der meest kenmerkende eigenschappen zijner muzikaliteit.' Eind jaren zeventig bloeide zijn talent als nooit tevoren. Pupillen als Vincent d'Indy, Camille Saint-Saëns en zijn opvolger op de orgelbank Charles Tournemire droegen de man op handen. Franck hielp niet alleen de leken in zijn kerk, maar ook vele seculiere genieën ná hem, onder wie Debussy, tot etherische hoogten op te stijgen. Hij timmerde de zwaluwstaartverbinding tussen de Duitse en de Franse muziek. Hij promoveerde de harmonieën en akkoorden tot klankkleuren en temde de Duitse sonatevorm door conflicterende thema's te laten wentelwieken als de sierlijke spaken van de eerste fietsen uit die tijd.

Collega's op de orgelbank als Édouard Batiste en Lefébure-Wély vergrepen zich aan potpourri's. Franck, 'de Franse Brahms', die pas relatief laat de muziek van Bach leerde kennen, was uit robuuster hout gesneden en liet zijn concurrenten achter zich door hevige expressie te paren aan sublieme vormbeheersing. Gewapend met barok en klassiek gereedschap als contrapunt en sonatevorm beitelde hij aan vervolmaking van de cyclische vorm van Liszt en Wagner, en wees hij generaties na hem de weg. Het *Pianokwintet* uit 1879 getuigt ervan, menig orgelwerk, symfonische stukken en de nu zo beroemde *Violoonsonate in A* uit 1886.

Het hele drieluik centreert zich rond een chromatisch motto in Des-groot, geïntroduceerd door de pianist in het eerste deel, herhaald door de eerste viool in As-groot. In twee frases van vier maten doemt het als tweede thema op in het *allegro*, nadat in het voorspel in gematigd tempo broeierige verwachtingen zijn gewekt. Femme fatale Augusta Holmès (1847 - 1903), van wier hand symfonische gedichten op het label Naxos zijn verschenen, was in 1875 juist aangeschoven in zijn compositieklas en bracht hem het hoofd op hol. Félicité - wettelijk nog steeds zijn echtgenote - bleek een beetje passé en koesterde haar leven lang verbitterd en hardnekkig een aversie tegen dit meesterwerk van ongekende klasse binnen de vooral door vocale muziek, leut en jool gedomineerde Franse muziek van die tijd.

Alleen al in het *allegro* wordt achttien keer (!) hetzelfde thema geseveerd, waarna we geen genie hoeven te wezen om het in elk van de daaropvolgende delen terug te herkennen. Het succes van de uitvoering staat of valt met de dosering van het bijgaande voorschrift '*dolce, tenero ma con passione*' (lieflijk en teder maar met harts-tocht). Het is éminence grise Menahem Pressler toe te vertrouwen. Geduld komt met de jaren.

Persoonlijk werd ik in mijn jeugd al naar de muziek gelokt door zijn fameuze opnames met het Beaux Arts Trio. In de jaren negentig stond hij daar dan ineens voor mijn neus en drukte ik hem een van de handen die zoveel geluk brachten in de pianozaak Cristofori aan de Prinsengracht tijdens een masterclass. Mijn pianolerares

Jeannette Koekkoek had hem ontmoet in Bloomington (VS) en gevraagd haar leerlingen en de vioolpupillen van Koosje Wijzenbeek te wijden in de kamermuziek. Janine Jansen, een jaar of veertien, was een van de gelukkigen. Ter illustratie bij zijn opmerkingen speelde Pressler spontaan en zonder papier voorbeelden uit een complete bibliotheek klassiek-romantisch repertoire kamermuziek en piano-solowerken. Jaren later trof ik hem in Muziekgebouw Eindhoven. Voor een vioolpianorecital had de toen tachtigjarige daar acht uur aaneengesloten met zijn violist gerepeteerd om diezelfde zaterdagavond goed voor de dag te komen tijdens het concert. Jong geleerd oud gedaan, door gegaan.

Huib Ramaer

De naam van het **Schumann Quartett** is niet alleen een hommage aan een van de grote negentiende-eeuwse componisten, maar vooral de achternaam van de drie broers Erik, Ken en Mark in het kwartet, naast de uit Tallinn (Estland) afkomstige Liisa Randalu. Het jonge Duitse kwartet is een van de rijzende sterren van het moment en wordt geprezen om zijn 'grote emotionele intelligentie' en 'uitzonderlijke technische kunnen'. Het speelt regelmatig samen met grootheden uit de kamermuziek, niet alleen Menahem Pressler, maar o.a. ook Sabine Meyer, Albrecht Mayer, Kit Armstrong, Edgar Moreau en Anna Lucia Richter. Op hun beurt is het kwartet gedurende drie jaar Ensemble in Residence bij de Chamber Music Society of the Lincoln Center in New York. Ook zijn ze 'Artiste étoile' bij de Oraniensteiner Konzerte (Duitsland). Hun meest recente album *Landscapes* (Haydn, Bartók, Takemitsu en Pärt) werd bekroond met een Diapason d'Or en een Editor's Choice van het *BBC Music Magazine*. Hetzelfde magazine bekroonde hun voorafgaande cd (Mozart, Ives, Verdi) met een Newcomer Award. De vier strijkers beleefden hun internationale doorbraak na het winnen in 2013 van het fameuze Concours de Quatuors à Cordes de Bordeaux.

Menahem Pressler, oprichter en pianist van het Beaux Arts Trio, behoort tot de meest vooraanstaande en onderscheiden muzikanten ter wereld. Zijn carrière, die meer dan zeven decennia omvat, begon nadat hij in 1946 de eerste prijs had gewonnen op de Debussy International Competition in San Francisco. Sindsdien heeft hij over de hele wereld opgetreden met grote orkesten en beroemde strijkkwartetten als het Juilliard, Emerson, Guarneri, en het Cleveland Kwartet. In 2009 ontving Menahem Pressler in Den Haag de Edison Lifetime Achievement Award. In 2005 werd hij door de Duitse regering onderscheiden met het Deutsche Bundesverdienstkreuz. In Frankrijk werd hij benoemd tot Commandeur in de Ordre des Arts et des Lettres. Hij geeft masterclasses over de hele wereld en is jurylid bij internationale competities zoals de Van Cliburn International Piano Competition, het Koningin Elisabeth Concours en de Arthur Rubinstein Competition.

Dit is het laatste concert in de serie Internationale Topensembles II van dit seizoen. Komend seizoen zijn er opnieuw twee series Internationale Topensembles met o.a. het Artemis Quartett, Quatuor Danel, Jerusalem Quartet, Janine Jansen & Friends en vele anderen, in verschillende bezettingen. Neem een seizoensbrochure mee, vraag hem aan bij de kassa of kijk op onze website voor alle details. Graag tot het volgende seizoen met nieuwe ensembles en solisten van wereldniveau.